

Silvo Kristan

Paberki iz terminološke beležnice

Ko sem že naredil protestni križ čez oglašanje v osrednji slovenski strokovni reviji, me je dosegel izziv, ki se mu ni mogoče upreti. Molk je resda zlato, a hkrati velja pregovor 'kdor molči, se zdi da se strinja'. In ker se z zapisanim in prebranim ne strinjam, ne molčim. S tem resda tvegam jeznorit ideološki odgovor (ki mi je bil namenjen že ob komentiranju tendenciozne 'polresnice' o izbrisanih sokolih), a tudi to bom z zadovoljstvom preživel, ker pač ne molčim. 'Biti tiho' vendarle ni vrlina. Hkrati se bom potrudil, da svoje osebne zapiske kar najbolj skrajšam in jim za javno rabo pristrižem bodice. Pisci knjige *Izrazoslovje pri telovadbi* (Fakulteta za šport, Ljubljana, 2018) na strani 10 postavljajo bralcem nekaj terminoloških vprašanj, o katerih se tudi sami niso poenotili, zato kličejo k "**poglabljeni strokovni razčlembi**". Mesto za takšno, '*strokovno razčlemba*' je zagotovo strokovno glasilo.

Highlights from the terminology notes

When I – as a sign of protest – almost gave up on publishing my views in the leading Slovenian professional magazine, I found myself facing a challenge that was impossible to resist. Silence is golden, indeed, but it is also true that "whoever remains silent is assumed to agree". As I do not agree with what was written, I will not remain. Possibly, I am exposing myself to a bitter ideological response (which I have already received for having mentioned the tendentious 'half-truth' about the erased Sokoli), but I will survive it with pleasure, because I will simply not remain silent. "Staying silent" is not a virtue after all. I will also make an effort and shorten my notes as much as possible, while also "polishing the rough edges" for public use. The authors of the book *Physical Education Terminology* (*Izrazoslovje pri telovadbi*; Faculty of Sport, Ljubljana, 2018) ask the readers some terminological questions on page 10, about which they themselves have not reached a consensus and are now calling for an "in-depth expert analysis". A good place for such an "expert analysis" is undoubtedly a professional magazine.

1

Pisci omenjene knjige se sprašujejo "**al' prav se piše telovadba al' gimnastika**". Vprašanje skriva v sebi dvom o ustreznosti izraza *gimnastika*. Kratek odgovor: **prav je oboje**, ker gre za sopomenki. In še, poglabljena strokovna razčlemba: Znano je, da predvsem eden od *telovadnih/gimnastičnih* strokovnjakov nasprotuje rabi izraza *gimnastika*, ker se zavzema za 'lep slovenski izraz' *telovadba*, čeprav je izraz *gimnastika* tako v poljudnem kot strokovnem govoru že dlje časa uveljavljen. Beseda *gimnastika* je našla svoje mesto tudi v imenu *Mednarodne gimnastične zveze* in v imenu nacionalne

strokovne panožne zveze – *Gimnastični zvezi Slovenije*. Pisec še meni, da "**bi bilo potrebno povsod spremeniti izraz gimnastika v slovenski izraz telovadba**". Menda ne tudi v *Gimnastični zvezi Slovenije* in *Mednarodni gimnastični zvezi* (FIG)??? Zdi se, da gre pri preganjanju mednarodnega izraza *gimnastika*, ki je, mimogrede, tudi del slovenskega knjižnega jezika (glej SSKJ), po nepotrebnem za zapoznelo čistunsko prizadevanje za 'lep slovenski izraz'.

Pisci omenjene knjige tudi sporočajo, da "**namerno in dosledno pojem gimnastika zamenjujejo s telovadbo**". Glede na to, da gre za sopomenki, bi pričakovali

opombo, da se v knjigi pojavljata oba izraza, ki imata isti pomen. Pa tudi s 'čiščenjem' strokovnega besedja ni nič narobe, če izbris uveljavljenega strokovnega pojma ne bi bil utemeljen s tezama, da si je izraz *gimnastika*, 'izmisлил socializem', in da je besedna zveza športna gimnastika 'komunistično vsiljen izraz'. Obe trditvi sta zmotni zavajajoči politikantski izjavi, če vemo, da je beseda *gimnastika* antičnega grškega izvora (gymnos, gymnasion, gymnasei, gymnastike). Zlasti se zdi nesmiselna misel, da je 'socialistični/komunistični izraz' *gimnastika* sprejela v svoj naziv mednarodna športna organizacija z imenom *Federation Internationale de Gymnastique* (FIG) in po njej še

Gimnastična zveza Slovenije. Očitno nekateri želijo 'črkarski pravdi' pritakniti politični oziroma ideološki pomen. Izraz *gimnastika* tudi ni tujka, ampak je kot prevzeta beseda iz tujega jezika del slovenskega knjižnega jezika. Zato jo najdemo v geslovniku slovenskega knjižnega jezika brez kvalifikatorja, ki bi opozarjal na dvomljivo rabo. Prega-njanje besede *gimnastika* je podobno, kot če bi preganjali izraze *gimnazija*, *akademija*, *epidemija*, *pandemija*, *ambulantna*, *ordinacija*, *amputacija*, *dehidracija*, *semester*, *kommunikacija*, *ambicija*, *digitalizacija*, *birokracija*, *demokracija*, *tradicija*, *kompozicija* in še vrsto drugih.

Mogoče je tudi ugotoviti, da borec za 'lep slovenski izraz' nima enakih meril za vse primere. Zdi se, da je lustracija (odstranitev, izgon) zgolj besede *gimnastika* nerazumno in nenačelno prizadevanje za čistost športnega strokovnega besedja. Vnet zagovornik 'lepega slovenskega izrazja' je namreč spregledal, da v slovenskem športnem strokovnem besedišču uporabljamo še celo vrsto uveljavljenih in priznanih izrazov, ki se zgledujejo po antičnem (grškem in/ali latinskem) besedju. Naj jih naštejemo le nekaj: akrobatika (gr. *akros*, *akro* + *bainen*), atletika (gr. *athlos*, *athletes*), biatlon, težko-atletski triatlon, triatlon jeklenih (gr. *bi*, *treis* + *athlos*), ritmika (gr. *rhythmos*), spirometer (lat. *spirare* + *meter*), definicija (lat. *definitio*), tehnologija (gr. *techne* + *logos*), taktika (iz gr. *taktikos*), paraski (gr. *para-*, *poleg*, *pri*) in še vrsta drugih. Domala vsa imena športoslovnih disciplin ali njihovih pomožnih ved (fiziologija športa, psihologija š., sociologija š., filozofija š.) so antičnega izvora. Dodajmo še didaktiko (gr. *didaktikos*), logiko (lat. *logica*), etiko (gr. *ethos*), matematiko (gr. *mathematikos*) z aritmetiko (gr. *arithmos*, *arithmetikos*), informatiko (lat. *informatio*, *informatus*) in anatomijo (gr. *anatome*). Uveljavljeni visokošolski nazivi asistent (lat. *assistere*), docent (lat. *docere*), profesor (lat. *professor*), doktor (lat. *doctor*, *docere*) in mentor (gr. *mentor*) so antičnega izvora. Tudi besedi *matura* in *maturant* prihajata iz latinščine (*maturus*, *zrel*). Še širši izbor besed z antičnim poreklom bi presegel obseg in namen tega zapisa. Čeprav ima vrsta 'mednarodnih' izrazov s področja znanosti tudi domače ustreznice (npr. psihologija – dušeslovje, filozofija – modroslovje, sociologija – družboslovje, etika – pravoslovje ipd.), še nikomur ni prišlo na misel, da bi mednarodno uveljavljene strokovne izraze izganjal in zamenjaval z 'lepim slovenskim izrazom'. Prega-njanje zgolj izraza *gimnastika* kaže, da gre ali za kaprico (nenačelno

trmoglavost) ali za širšo terminološko nerazgledanost.

Strokovni izraz (termin) *telovadba* je spomin na edinstveno sokolsko telovadno tradicijo, sopomenka *gimnastika* pa spominja na edinstveno antično vzgojo, ki je med prvimi poudarjala pomen telesnega gibanja za vsestranski razvoj mladega človeka. Zakaj ne bi oba izraza enakovredno uporabljali v športnem strokovnem jeziku? Čistunsko preganjanje uveljavljene besede antičnega izvora preveč spominja na vandalstvo početje (glej SSKJ, vandalizem). Načelno je seveda prav, da področno strokovno in znanstveno izrazje bogatimo z domačimi izrazi, vendar je to treba početi po latinskem izreku *cum grano salis* (z zrnom soli). Pretirano jezikovno čistunstvo je za domač strokovni in znanstveni jezik lahko bolj škodljivo kot koristno.

V nekaterih telovadnih/gimnastičnih zapisih je zaslediti tudi nestrpnost do pojma šport. Posamezniki se zavzemajo za to, da bi se šolski predmet spet (kot nekoč) imenoval 'telovadba', ne pa šport oziroma športna vzgoja. V nesmiselnem terminološkem (ideološkem?) 'dvoboju' med izrazoma šport in *telovadba* je najti tudi naslednjo trditev: **"Telovadba je lep slovenski izraz za dejavnost, ki razvija telo in duha"**. Izjava implicira (prikrito namiguje), da je 'šport' *grd* izraz, 'telovadba' pa *lep* (slovenski), čeprav estetika v terminologiji ne igra nikakršne vloge. Sploh pa izraza *telovadba* in šport nista sopomenki in ju ni dopustno vsebinsko enačiti. O sklicevanju na 'lep slovenski izraz' pa je treba zapisati tudi tole. Pobrskal sem po pristojnem jezikovnem slovstvu (Marko Stabej, Naj gre za jezik, 2017, str. 53) in ugotovil, kar v nadaljnjem prosto povzemam: V terminologiji ni lepih in grdih besed. Jezikoslovci, ne glede na to, kateri šoli pripadajo, se na široko izogibajo oceni, kateri jezik je lep in kateri *grd* ... kateri izraz je lepši in kateri je grši. Lepota je stvar osebnega okusa, ta pa v znanosti (terminologija je namreč znanstvena disciplina posamezne vede) nima nobene posebne teže. Grših in lepših jezikov ni. Glede lepote jezikov načelno velja, da so vsi jeziki enako dobri oziroma lepi. Enako velja za strokovno izrazje, če so le izrazi pojmovno in logično utemeljeni (definirani). 'Lep slovenski izraz' torej še ni že v naprej (a priori) v prednosti pri oblikovanju področne terminološke mreže zgolj zato, ker je slovenski. Zato tudi v vseh vedah najdemo vrsto strokovnih izrazov, ki koreninijo v tujih jezikih.

Iz nerazumnega besednega (ideološkega?) dvoboja je mogoče povzeti še očitek, da je beseda šport tuj izraz. Ta trditev seveda ni resnična! Beseda šport je resda tujega izvora (lat. *disportare*, stfr. *desport*, angl. *sport*), obenem pa je ta izraz splošno uveljavljen mednarodni izraz, ki je prevzet tudi v slovenski knjižni jezik (glej SSKJ in Slovenski pravopis). V besednjaku slovenskega besedja je izraz šport brez kvalifikatorske oznake, ki bi ta izraz izganjala ali priporočala zamenjavo z drugim (bolj pravovernim). Še več: čedalje bolj se za ukvarjanje s športom tako v govorni kot pisni rabi uveljavljata izraza športanje in športati (Slovar novejšega besedja slovenskega jezika, 2012).

2

Avtorji *Izrazoslovja pri telovadbi* se tudi niso poenotili glede naziva šolskega predmeta, čeprav to vprašanje že ureja šolski zakon. Kljub temu sprašujejo **"Kakšno naj bo imenovanje šolskega predmeta?"**, čeprav to sploh ni vprašanje *telovadnega izrazoslovja*, ampak širše terminološko vprašanje športoslovja oziroma njegove znanstvene discipline, ki se ukvarja z vzgojo in izobraževanjem v šoli. Ob tem je treba povedati, da se je nekoč ta predmet imenoval *telovadba*, pozneje je bil na pobudo področnih strokovnjakov Zavoda za šolstvo SR Slovenije preimenovan v *telesno vzgojo* in leta 1996 (spet na pobudo takratnih pedagoških svetovalcev za *telesno vzgojo* pri Zavodu za šolstvo SR Slovenije) v športno vzgojo. Argumentov za takšno preimenovanje je bilo takrat toliko, da se šolski zakonodajalec ni mogel izogniti stališču pedagoške in športne stroke in je novo ime predmeta zapisal v šolski zakon. Heraklitovemu izreku 'panta rhei' (vse teče) se očitno tudi starodobna šolska 'telovadba' ni mogla izogniti.

Nekateri pisci *Izrazoslovja pri telovadbi* z nazivom šolskega predmeta športna vzgoja niso zadovoljni, zato za preimenovanje predmeta ponujajo naslednje predloge: *"telesna/športna vzgoja, šport, gibanje in šport, telesna vadba in šport* in še nekatere." Logično in vsebinsko zmeden nabor predlogov ni vzdržen. Ker je strokovni jezik živ organizem, so pomisleki in predlogi telovadnih izrazoslovcev po dvajsetih letih lahko legitimni, vendar morajo temeljiti na veljavnih vsebinskih (strokovnih, terminoloških) iztočnicah, česar v navedenih primerih ni mogoče zaslediti.

Pojdimo po vrsti. Izraz s poševnico (/) *telesna/športna vzgoja* ne po formalni, ne po vsebinski, ne po pravopisni plati ne sodi v naziv učnega predmeta. Pomen poševnice (/ = ,oziroma') najdemo v slovenskem pravopisu. V predlaganem primeru nam poševnica (ki pomeni ,oziroma') sporoča, da *telesni vzgoji* lahko rečemo tudi športna vzgoja. Besedno zvezo s poševnico bomo kot ,*telesna oziroma športna vzgoja*'. Zmedeno! Pomen predlagane besedne zveze s poševnico se torej ne sklada z nasprotovanjem izrazu šport(na vzgoja). Pa tudi noben drug predmet v predmetniku ni zapisan s poševnico. Besedni zvezi *gibanje in šport* ter *telesna vadba in šport* ne vzdržita logične presoje. Gre pravzaprav za pleonazem, logični nesmisel. Veznik ,in' med obema pojmomoma je nedopusten, ker je ,šport' po svojem bistvu že sam po sebi gibanje/gibalna dejavnost/telesna vadba. Brez gibanja ni športa. Predvsem pa tudi enobesedni izraz šport za šolo ni primeren. Šport je namreč neenovit svetovni kulturni pojav, ki ga glede na namen delimo na več podpodročij, izsekov, pojavnih oblik (zaradi krajšega prispevka omenimo le tri najpomembnejše: športna vzgoja – edukacija, športno razvedrilo – športna rekreacija in selekcijski tekmovalni šport – agonistika). Enobesedni pojem šport je rodni pojem, ki vsebuje vse navedene tri izseke ali pojavne oblike. Toda šola je le mesto za edukacijo (vzgojo), ne pa tudi za razvedrilno ukvarjanje s športom in še manj za selekcijsko (vrhunsko) tekmovalno dejavnost. Utemeljeno (strokovno, logično neoporečno in v skladu s temeljnim terminotvornim načelom *nomen est omen*) lahko torej v šoli govorimo le o športni vzgoji (edukaciji), ne pa o celotnem sklopu različnih podpodročij športa. Na podlagi navedene razlage je mogoče tudi zavrniti nasilno preimеноvanje dvobesednega predmeta športna vzgoja v enobesedni predmet šport, ki si ga je pred nekaj leti brez posvetovanja s športno in pedagoško stroko dovolilo ministrstvo za znanost, izobraževanje in šport. Terminološko je neprimeren tudi izraz *telesna vzgoja*, ker se vse **vrste** vzgoj praviloma imenujejo po dejavnosti, področju ali pojavu (prometna vzgoja, plesna vzgoja, tehnična vzgoja, glasbena vzgoja, filmska vzgoja, spolna vzgoja, gorniška vzgoja, politična vzgoja itn.), ne pa po ,organu' (telo, telesna), ki je ,izvajalec' te ali one dejavnosti. Šport je ,dejavnost' (področje, pojav), zato je tudi s tega zornega kota terminološko utemeljen naziv predmeta športna vzgoja. In če smo zelo natančni, telesa tudi

ne *vzgajamo*, lahko pa ga urimo, krepimo ipd.

Čeprav pisci navedene publikacije za šolski predmet ne predlagajo izraza *telovadba*, je znano, da bi nekateri (predvsem eden ali dva, op. S. K.) vendarle radi, da se šolski predmet spet imenuje *telovadba*. Gre za anahronizem (pojav ali dejstvo, ki ni v skladu s časom ali razmerami, v katerih nastopa). Več razlogov je, ki temu ne pritrjujejo. Eden temeljnih je seveda pomen pojma *telovadba*. Pojem *telovadba* razumemo na tri načine: kot poljudni žargonski izraz in kot strokovni izraz z dvema pomenoma. V pogovornem vsakodnevnem poljudnem žargonu pojem *telovadba* lahko pomeni marsikaj (od prekopavanja vrta, plesa na veselici, do ,telovadbe' pod rjuho, besedotvorne telovadbe ter miselne in računske telovadbe in še kaj), ne pa tudi v strokovnem govoru, kjer je pojmovna jasnost (eksaktnost) uporabljenih terminov ena temeljnih odlik javnega sporočanja. Žargonski izraz seveda ne sodi v naziv šolskega predmeta. Ni mogoče zanikati, da je strokovni pojem *telovadba* sčasoma postal dvopomenski izraz (terminus technicus), ki ga dandanašnji večinsko razumemo bodisi kot *telovadne/gimnastične vaje* (npr. splošni sklop gimnastičnih vaj, jutranja telovadba, korektivna telovadba/gimnastika, poporodna telovadba, smučarska gimnastika itn.) bodisi kot *telovadbo na orodju/športno gimnastiko*. In če se opremo na strokovni pomen pojma *telovadba*, tega izraza ni mogoče sprejeti za ime predmeta v šolskem vzgojno-izobraževalnem besednjaku. Šolska športna vzgoja je namreč veliko več kot *telovadba*. Dokler je ,šolska telovadba' vsebinsko temeljila večinoma na tako imenovani ,sokolski telovadbi', je bil naziv *telovadba* še utemeljen. Dandanašnji ta šolski predmet ne vsebuje zgolj vsebin, ki pomenijo *telovadbo* (gimnastične vaje, orodna telovadba/športna gimnastika), zato se po terminotvornem načelu *nomen est omen* ne more več imenovati ,telovadba'. Predmet je posodobljen s teoretičnimi in gibalnimi osnovami različnih športnih panog/disciplin. Gre torej za ,športni pouk' (nem. *Sportunterricht*), za vzgojo za tako imenovani ,športni življenjski slog'. S spremembo vzgojno-izobraževalnih vsebin in njihovim premikom v polje ,športa' se predmet terminološko utemeljeno (po načelu *nomen est omen*) imenuje športna vzgoja. Na predšolski stopnji bi pogojno (s posebno utemeljitvijo) ustrezal tudi dvobesedni izraz **gibalna vzgoja**.

3

V polemiki, v kateri pisec poskuša ,urejati' in ,preurejati' nekatere že uveljavljene športne pojme, med drugim preberemo tudi tole nenavadno posplošeno(!) misel: **“In namesto svojega slovenskega izraza telovadba uporabljamo za našo dejavnost nekritično izraze šport, fitnes, rekreacija ipd.”** (Revija ŠPORT, 2014, št. 3-4, str. 64). Navedek si je vredno natančneje ogledati predvsem z dveh zornih kotov: prvič, z verodostojnostnega, in drugič, s terminološkega.

Prvič, sploh ni res, da NAMESTO izraza *telovadba* uporabljamo druge tri omenjene izraze. Navedena trditev je neresnična. Izraz *telovadba* tako v strokovnem kot poljudnem slovstvu ,živi' še naprej, morda le v nekoliko bolj izostrenem pomenu kot pred več desetletji. Poleg žargonske rabe izraza v vsakdanjem življenju je izraz *telovadba* tudi dvopomenski strokovni izraz (terminus technicus), ki ga dandanašnji večinsko razumemo bodisi kot *telovadne/gimnastične vaje* (npr. splošni sklop gimnastičnih vaj, jutranja telovadba, korektivna telovadba/gimnastika, poporodna telovadba, smučarska gimnastika itn.) bodisi kot *telovadbo na orodju/športno gimnastiko*. Neutemeljeno kategorično *posploševanje* posameznih primerov pa je sploh še posebno vprašanje pomanjkljive filozofske/logiške izobrazbe. *Posploševanje* je namreč eno od orodij logičnega mišljenja in ga ne gre enačiti z branjevsko govorico.

In drugič, v gornjem navedku z debelim tiskom vzbuja posebno pozornost nenavadna pojmovna zmeda. Pisec preprosto pomensko izenačuje termine (strokovne izraze) *telovadba*, *šport*, *fitnes*, *rekreacija*, zato bi vse poimenoval z enotnim izrazom *telovadba*. Error fundamentalis! Po tej logiki bi fakulteto za šport lahko preimenovali v fakulteto za telovadbo. Kakšen nesmisel! Sokolske mokre sanje! Izrazi šport, fitnes, rekreacija so namreč uveljavljeni sodobni samostojni (avtonomni) strokovni pojmi s svojo vsebino in jih zato v strokovnem govoru ni dopustno enačiti ali zamenjavati s strokovnim pojmom *telovadba*. Zato v pristojnih strokovnih virih tega tudi ne najdemo. V žargonskem (nestrokovnem) govoru pri vseh treh res tudi vadimo telo/telo-vadimo, vendar področja ohranjajo svoj poseben terminološki znak z lastno pojmovno vsebino. Tudi v baletu telo-vadimo, pa kljub temu balet ostaja balet. Postavlja se vprašanje, ali gre v zapisanem navedku res

le za terminološko ohlapnost ali za poskus *„telovadne“* prilastitve (uzurpacije) vseh drugih treh omenjenih strokovnih področij (šport, fitnes, *rekreacija*), ki imajo svoje posebne in avtonomne terminološke znake. Terminološki ohlapnosti oziroma pomenski neobčutljivosti za uveljavljene strokovne pojme je še mogoče pogledati skozi prste, ne pa tudi poskusu prilastitve avtonomnih strokovnih pojmov in njihovih vsebin, kar je mogoče šteti za ideološko bojevanje. Ideologija v znanosti (terminologija je namreč znanstvena disciplina neke vede) nima kaj iskati.

V obravnavanem navedku je mogoče ugotoviti tudi popolno nerazumevanje pojmovne hierarhije, ki v neoporečni strokovni klasifikaciji loči nadrejene in podrejene pojme. V logičkem smislu je pojem šport rodni ali nadrejeni pojem (*genus proximum*), vse besede, ki označujejo druge pojavne oblike športa ali druge športne zvrsti (med njimi tudi *telovadba*), so podpomenke. V pojmovni hierarhiji pojem šport pomeni „več“ kot pojem *telovadba*. *Telovadba* je le ena od športnih dejavnosti. Izraza šport in **telovadba** torej nista sopomenki, zato v urejenem in razumnem strokovnem govoru namesto izraza šport ne moremo preprosto govoriti in pisati o **telovadbi**. Zamenjava ali enačenje vrstnega ali delnega pojma z rodnim pojmom (ali nadpomenke s podpomenko) je hud logični (in strokovni) spodrsrlaj. Vsiljuje se misel, da je terminološki (ideološki?) boj med *telovadbo* in *športom*, znan iz obdobja med obema vojnama, spet oživel, čeprav gre očitno bolj za osamljeno obrobno preganjavico kot za razumen terminološki razmislek.

Pisec obravnavanega navedka bi tudi *rekreacijo* preprosto preimenoval v *telovadbo*(!?). Večjo terminološko godljo si je težko zamisliti. Že raba enobesednega izraza *rekreacija* je v strokovnih krogih skrajno laični zmakez. Pojem *rekreacija* namreč pomeni vsako dejavnost, s katero se človek razvedri in sprosti. Zato v neoporečnem strokovnem govoru po načelu *nomen est omen* pišemo o športni rekreaciji. Še večji spodrsrlaj je v vsebinskem smislu. K športni *rekreaciji* pogosto štejemo tudi *balinanje*, *kegljanje*, *namizni tenis*, *gornišstvo* in druge športne dejavnosti. In pisec obravnavanega navedka bi vse te *rekreativne športne zvrsti* štel za *telovadbo*. Ali res? V poljudnem žargonu dá, saj vendar pri vseh navedenih dejavnostih udeleženci tudi vadijo telo/telo-vadijo, ne pa tudi v strokovnem govoru, kjer je izraz *telovadba* dvopomenka z natančno

opredeljenima vsebinama. Navedena pojmovna zmeda najbrž res ni primerna za ugledno strokovno revijo. Strokovna revija je namreč tudi glede strokovnega izraza referenčno mesto, po katerem se zgledujejo po pojmovni zmedi.

■ 4

V Športnem terminološkem slovarju najdemo geslo **vijak** (s sopomenko **vijačni skok**), ki gre tudi „na živce“ gimnastičnim besedotvorcem. Izraza *vijak* si ni izmislil pisec slovarja, ampak ga je le zapisal, ker je bil pač zaznan v nekaterih poljudnih in strokovnih virih. V slovarju je geslo **vijak** je razloženo (opredeljeno, definirano) takole: „pri različnih skokih po odrihu v fazi leta obrat telesa okoli svoje dolžinske osi (v akrobatiki, v športni gimnastiki pri preskokih in seskokih z orodja, pri skokih v vodo, pri akrobatskem smučanju in akrobatskem deskanju) ...“ **Vijak** je torej *vrsta obrata telesa okoli svoje dolžinske osi*. Tega nihče ne zanika. *Vrsta obrata telesa okoli svoje dolžinske osi* je pravzaprav definicija (opredelitev) pojma *vijak*. Če poznamo definicijo nekega krajšega, preprostega in nazornega enobesednega „gospodarnega“ izraza, ga lahko uporabljamo namesto večbesednega „negospodarnega“ izraza, ki natančno strokovno pojasnjuje za kaj gre. Zato na „gospodarni“ izraz *vijak* tudi kdaj pa kdaj naletimo.

Skrbnik telovadnega/gimnastičnega izrazoslovja odločno nasprotuje izrazu *vijak* predvsem iz dveh razlogov: prvič, ker **tega izraza nihče ne uporablja**, in drugič, ker **gre za metaforo** (prisodobno). Ker se zdi, da gre za neutemeljeno preganjavico, je smiselno obe stališči, ki nasprotujeta rabi izraza **vijak**, osvetliti predvsem z dveh zornih kotov: z verodostojnostnega in jezikovnega (terminološkega). Za razbistritev „umetno“ ustvarjenega problema je treba v prvi vrsti odgovoriti na dve vprašanji: prvič, ali izraza *vijak* res nihče ne uporablja, in drugič, ali je raba metafore dopustna v neoporečnem strokovnem jeziku in jo je treba dobrohotno sprejeti, ker ima tudi svoje dobre lastnosti, ali jo je treba čistunsko preganjati zgolj zaradi tega, ker je metafora.

Prvič, trditev, da izraza *vijak* nihče ne uporablja, ni resnična. Zaradi omejenega prostora le nekaj primerov: Geslo *vijak* najdemo v SSKJ1 in SSKJ2, kjer je izraz pojasnjen z opisom „*vijak pri skoku v vodo, seskoku z orodja obrat okoli dolžinske osi*“. Če so uredniki SSKJ-a geslo *vijak* uvrstili v slovar kot športni

izraz, so omenjeno geslo zagotovo našli v ustreznih pisnih virih in s primerno pogostostjo rabe, ki odloča o uvrstitvi gesla v slovar. Besedo *vijak* najdemo s podobno razlago kot v SSKJ tudi v hrvaškem športnem leksikonu. Tudi v nemško-slovenskem slovarju je beseda *Die Schraube* pojasnjena kot športni termin *vijak* oziroma *vijačni skok*. Izraz *vijak* je namesto večbesednega opisa prvine uveljavljen pri skokih v vodo tako v strokovni kot poljudni rabi. V referenčnem jezikovnem korpusu Gigafida na primer bemo, da je tekmovalc „... za trojni salto s tremi *vijaki* dobil visoke ocene“. Tudi športna novinarka Dela poroča, da je akrobatski smučar Čeh A. V. na olimpijskih igrah „trojnemu saltu s štirimi *vijaki* dodal še en vrtiljaj“. Naš tekmovalc M. G. je novinarki tudi povedal, da „nekateri tekmovalci pri prvem saltu namesto dvojnega *vijaka* izvedejo le enega“. Izraz *vijak* torej v javni rabi živi. Pa tudi če ga štejemo za žargonski izraz, je ne glede na pogostost pojavljanja utemeljeno zapisan v ustreznem razlagalnem slovarju. Še toliko bolj je to utemeljeno, če je izraz ustrezno strokovno pojasnjen (definiran) tudi v opisni obliki, za kar je bilo v športnem terminološkem slovarju tudi poskrbljeno.

In drugič, kako je z metaforami (prisodobami) v področnih terminologijah? Beseda *vijak* je namreč res metafora, ki v knjižnem jeziku pomeni „valjast predmet z navoji“ (šrauf). Načelno seveda velja pravilo, da v strokovnem izrazu naj ne bi bilo metafor, a hkrati se tudi postavlja vprašanje, kdaj metaforo v neoporečnem strokovnem izrazu vendarle dobrohotno sprejmemo, ker ima tudi svoje dobre lastnosti. Čistunsko preganjanje metafore zgolj zaradi tega, ker je metafora, ni vedno najbolj razumno ravnanje. Zdi se, da je ne-naklonjenost izrazu *vijak* bolj stvar osebnega okusa kot logičnega (razumnega) terminološkega premisleka. Osebnosti okusi pa, kot že rečeno, v znanosti nimajo nikakršne veljave.

Proučevanje metafor v strokovnem in znanstvenem jeziku je pomembno področje kognitivne lingvistike. Zato je vlogo metafore v strokovnem jeziku obravnavala vrsta jezikoslovcev. Njihovo splošno mnenje je, da metaforo, ki je zgledno strokovno in logično opredeljena, lahko sprejmemo v strokovni besednjak. Menijo celo, da je včasih metafora ustrenejša in nazornejša od večbesednega opisa nekega pojava. Zato v lingvističnih razpravah najdemo izraz **terminološka metafora**. In telovadni/gimnastični pojem *vijak* je mogoče šteti za

terminološko metafora. (O vlogi metafore v strokovnem besedišču je mogoče več prebrati v prispevku I. Stramljič Breznik *Metafora v slovenskem besedotvornem izrazju*, Zbornik Terminologija v času globalizacije, SAZU, 2004). Stališča, ki so naklonjena metafori v strokovnem in znanstvenem jeziku je mogoče na kratko povzeti:

- Metafora je orodje jezika, ki povečuje izrazno ustreznost in razumevanje nekega predmeta ali pojava; največkrat metafora več pove kot besedni opis nekega pojava; zaradi slikovitosti metafore je izraz lažje zapomnljiv, zaradi kratkosti pa gospodarnejši za govorno in pisno izražanje.
- Metafora je nepogrešljivo besedno orodje pri poimenovanju novih spoznanj. (Op. S. K.: Očitno se je to nekoč zgodilo z našim *vijakom*, ko se je prvič pojavilo obračanje telesa okoli svoje vzdolžne osi).
- Metafora upošteva tako imenovani zakon zgoščenosti (koncentracije) izražanja: z eno besedo nazorno pove vse tisto, kar lahko pove večbesedni opis istega pojava; metafora z eno besedo pojasni bistveno lastnost konkretnega pojava.

Terminološka metafora *vijak*, ustreza vsem navedenim pozitivnim lastnostim, ki jih pristojni jezikovni strokovnjaki pripisujejo metaforam. Zato najbrž ni razloga, da bi besedo *vijak* čistunsko preganjali zgolj zato, ker je metafora. Mimogrede, da metafor vendarle ne gre kapriciozno preganjati, kaže izraz Sokol. Sokol je naziv spoštovane in cenjene telovadne in narodnobudiljske organizacije izpred Druge svetovne vojne. Beseda *sokol* je seveda metafora ali prispodoba za vrsto ujede, ki je spreten letalec z dolgimi koničastimi perutmi in ostrim vidom. Kolikor vem, še nobenemu ,besednemu čistunu' ni padlo na pamet, da bi izraz *sokol* preganjal, ker je metafora. Očitno smo priča dvojnemu merilu. Dvojna merila v družbenem življenju, v šolstvu, v stroki, znanosti, umetnosti in sploh pa so prej zavržno dejanje kot načelnost in (akademski) vrlina.

Pa še tole. Izraz *vijak* je mogoče obravnavati tudi z orodjem, ki ga uporablja logika – z neoporečno definicijo. Definicija izraza *vijak* je znana: „*obrat telesa v skoku (po odzivu v fazi leta) okoli vzdolžne osi*“. Definicija popolnoma ustreza formalni shemi, ki jo obravnava (in uči) logika. Pojem *vijak* je definiend (jezikovni izraz, ki ga je treba definirati, razložiti, pojasniti), „*obrat telesa okoli vzdolžne osi*“ pa je dvodelni definiens (besedna zveza, ki pojasnjuje definiend *vijak*).

Tudi dvodelni definiens ustreza predpisani logiški strukturi: besedna zveza „*obrat telesa*“ je rodni pojem (genus proximum), besedna zveza „*okoli vzdolžne osi*“ pa je vrstna razlika (differentia specifica), ki natančno določa ,vrsto (telesnega) obrata'. Definicija terminološke metafore *vijak* je z logiškega zornega kota neoporečna in natančno navaja vsebino pojma *vijak*. (Glej M. Uršič, O. Markič: Osnove logike, str. 36, Filozofska fakulteta Ljubljana, 1997). V nekaterih virih najdemo pojem ,terminološka enačba', ki pomeni, da leva stran ,enačbe' (definiend) pomeni isto kot desna stran (definiens). Izkaže se torej, da terminološka metafora *vijak* in opisna oblika iste besede (definiens) pravzaprav pomenita isto – sta torej sopomenki. Zlasti pri pisnem sporočanju in vsakdanji ,praktični' govorici krajši (gospodarni) izraz velikokrat pride prav. Zato je tudi zaznan v različnih virih. Od ,okusa' pisca ali govorca je odvisno, ali bo uporabil ,gospodarni' enobesedni izraz *vijak* ali ,negospodarni' večbesedni opis (definiens), ki pojasnjuje pomen enobesedne terminološke metafore. Postavlja se le še vprašanje, ali terminološko metaforo, ki je

zgodno strokovno (vsebinsko) in logično opredeljena, lahko sprejmemo v strokovni besednjak. Stališča pristojnih jezikoslovcev temu pritrjujejo. Zdi se, da je ne-naklonjenost izrazu *vijak* bolj stvar osebnega okusa kot logičnega (razumnega) terminološkega premisleka. Osebni okusi pa, kot že rečeno, v znanosti nimajo nikakršne veljave. In še nekaj. Terminološko metaforo *vijak* je mogoče primerjati z izrazom *salto*. Prevzet strokovni izraz italijanskega izvora *salto* ima, seveda, tudi neoporečno slovensko strokovno definicijo. Ta glasi: „*obrat telesa okoli prečne osi po odzivu brez vmesne opore*“ (SSKJ). Kljub temu je v javni strokovni in poljudni rabi največkrat slišati izraz *salto*, ker v krajši obliki pove isto kot ,negospodarna' (pre)dolga definicija. Prevzeta beseda *salto* ima tudi slovensko sopomenko: prevrat prosto (SSKJ), pa kljub temu v poljudni in strokovni rabi večkrat slišimo izraz *salto*. Zakaj različno vrednotenje obeh prevzetih izrazov (*vijaka* in *salte*)? Kaprica?

dr. Silvo Kristan
silvo.kristan@guest.arnes.si